

TIPOLOGIA SI PSIHOLOGIA TERORISMULUI

*General de brigadă (r) Mihaiu Mărgărit
Director de proiect în Fundația EURISC,
fost șef al Direcției Informații Militare*

Introducere

Odată cu dispariția bipolarismului de putere pe plan mondial, s-a diminuat substanțial probabilitatea de declanșare a unor conflicte militare între state ca urmare a deosebirilor de fond de natură ideologică care vizau, îndeosebi, forma predominantă de proprietate asupra bunurilor materiale și spirituale ale unui popor. Riscurile și amenințările la adresa securității naționale a unui stat sau la adresa securității regionale și chiar globale se reasează acum, terorismul, în general, dar îndeosebi cel internațional situându-se pe primul loc pe scara probabilității de manifestare. Terorismul a dobândit acum o altă configurație privind modul de acțiune și amploarea acestuia. Originile, structura și resursele, ca fenomen, precum și psihologia membrilor săi au rămas însă aceleași. Potrivit tuturor specialiștilor în domeniu, terorismul nu este un fenomen universal dar este cu siguranță unul istoric, recurgându-se la teroare încă din timpuri biblice. El s-a manifestat mai intens numai în anumite momente, a fost și este strâns legat de o anumită evoluție în conștiința oamenilor. Pe timpul bipolarismului de putere, terorismul era încurajat și folosit în mod speculativ de către liderii mondiali ai celor doi poli pentru a-și justifica influența politică și prezența militară în diferite zone geografice de interes pentru ei, denaturându-se și desconsiderându-se astfel cauzele reale care l-au generat și l-au menținut. Așa se explică faptul că după 1991, odată cu dezintegrarea URSS, terorismul ia amploare și evidentiază mai mult ca oricând originile reale ale sale, ca urmare a nerezolvării diferendelor cu caracter politic, economic, social, etnic și religios existente în actuala configurație politico - administrativă a hărții planetare.

Așadar, **terorismul a început să trăiască prin forțe proprii** devenind cea mai mare amenințare la adresa securității popoarelor și la adresa drepturilor fundamentale ale omului. După cum constatăm, terorismul pune azi o serie de probleme de interes național și internațional care scapă controlului statelor individuale. Actele de terorism care au avut loc în lume, începând cu luna septembrie a anului 2001, în SUA , scot în evidență o intensificare a contactelor și cooperării internaționale între grupurile de teroriști, alături de o extindere a traficului de arme și coordonare a acțiunilor. Mijloacele de comunicare și călătorie, marile instituții publice s-au dovedit atât utile terorismului, cât și vulnerabile la terorism. În lipsa unei înțelegeri comune asupra crimei internaționale, a unei poziții ferme și unanime în cadrul ONU, au apărut noi forme de manifestare ale terorismului (a se vedea situația din Irak și consecințele acesteia pe plan internațional) iar regimurile politice din unele state au oferit refugii pentru terorismul mondial.

În concluzie, cum putem lupta împotriva terorismului, cum ne apărăm ? Potrivit reputatului analist în domeniu, John Richard Thackrah, " prima măsură de apărare împotriva terorismului este să înveți cât mai multe despre teroriști, să le înțelegi motivațiile și metodele și, astfel, să le poți anticipa atacurile sau cel puțin să limitezi pagubele în cazul în care atacurile nu pot fi prevenite ". Această trimitere la cunoaștere vizează nu numai organele abilitate, ci întreaga societate civilă, vizează formarea unei culturi civice participative, la nivelul fiecărui cetățean, pentru a sprijini activ lupta împotriva terorismului și chiar pentru a evita obstrucționarea involuntară a forțelor destinate a acționa, așa cum s-a întâmplat recent la școala din Beslan – Osetia de Nord .

Definiții

În ciuda răspândirii actelor teroriste în întreaga lume, terorismul nu are o definiție precisă și nici una larg acceptată. Ca mulți alți termeni politici, definițiile acceptate, atâtea câte sunt, au un caracter peiorativ. Unele guverne au tendința să eticheteze ca acte teroriste toate actele de violență comise de opoziții lor politici, deși extremiștii antiguvernamentali pretind că sunt victimele terorii dezlănțuite de guverne asupra lor. Sociologii politici susțin că, în principiu, nu se poate da nici o definiție deoarece însuși procesul de elaborare a unei definiții face parte dintr-un context mai larg de contestare a ideologiilor și obiectivelor politice. Definițiile susțin argumentul că perspectivele se schimbă în funcție de momentul când și unde are loc actul terorist. Alți sociologi nu includ în terorism acțiunile violente care se desfășoară într-un context revoluționar pe care o serie de oameni l-ar considera ca având un caracter terorist. Poate apare o serie de confuzii date de comportamentul manifestat de un individ care din considerente politice comite un act violent care poate fi aparent similar cu un act săvârșit de un criminal sau de un dezechilibrat mintal. Terorismul este și o problemă morală și încercările de a da o definiție acestui fenomen pornesc de la supoziția că unele tipuri de violență politică sunt justificabile, în timp ce altele nu. În consecință, violența a fost definită în diferite feluri, implicând recurgerea la forță, la puterea coercitivă, la autoritate și legitimitate. Iată câteva exemple:

“Terorismul înseamnă amenințarea cu/ sau utilizarea violenței pentru atingerea unor scopuri politice.” (CROZIER – 1960)

“Terorismul este utilizarea sistematică a intimidării pentru atingerea unor obiective politice.” (MOSS – 1971)

“Violența, pentru a intra în categoria actelor teroriste, trebuie să fie de natură politică.” (WEISBAND și ROGULY - 1976)

“Utilizarea violenței are la bază presupunerea că victima vizată este nerezonabilă și incapabilă de a înțelege punctul de vedere al teroristului.” (QURESHI – 1976)

“Terorismul politic se definește ca intimidarea prin coercițiune și este una din cele mai vechi metode de război psihologic.” (WILKINSON – 1977)

“Terorismul este folosit pentru a crea o atmosferă de disperare sau frică, pentru a slăbi încrederea populației în guvern și în reprezentanții maselor.” (LEISER - 1977)

“Terorismul politic este amenințarea și/sau folosirea unor forme diverse de violență politică excesivă pentru atingerea obiectivelor și scopurilor politice.” (SCHULTZ - 1978)

“Terorismul este utilizarea sau amenințarea cu utilizarea violenței politice extreme pentru a provoca frică, teamă sau panică în rândul unui grup-țintă mult mai numeros decât numărul victimelor imediate.” (HEYMAN – 1980)

Tipologia fenomenului de terorism.

Terorismul nuclear. Impactul potențial al terorismului asupra ordinii mondiale devine tot mai evident, datorită proliferării armelor de nimicire în masă și datorită slăbirii, în ultimii ani, a autorității organismelor internaționale și a factorilor naționali, responsabili ai administrației de stat în ce privește controlul activităților de producere a unor asemenea arme, precum și al exporturilor de produse strategice. De asemenea, tranziția în procesul de democratizare a societății în unele state europene și nu numai, într-un context politic confuz, dominat de haos, poate favoriza accesul în laboratoare, depozite și la pupitrele de comandă ale armamentelor respective aflate în stare operațională. Toate acestea oferă un teren fertil pentru activități insurgente.

Posibilitatea ca teroriștii să testeze materiale fisionabile sau arme nucleare, să atace instalații nucleare, să folosească material radioactiv și chimic pentru a

contamina sau a înscena farse care produc panică, trebuie să determine guvernele, mass media și opinia publică să se aplece cu tot mai multă atenție asupra acestor alternative.

Gama potențialilor autori de delikte este foarte diversă: de la infractorii de drept comun, până la luptătorii de gherilă, angajații și foștii luptători de gherilă, nemulțumiți de anumite situații, precum și extremiștii politici printre care se pot număra anarhiștii, extremiștii de stânga și de dreapta, rasiștii, separatiștii sau, pur și simplu, nebunii propriu – zis. Ei nu au o naționalitate anume și pot apărea în orice țară din lume, îndeosebi acolo unde există un cadru legislativ mai permisiv și o ordine socială mai liberală. Motivele pot fi personale sau colective.

Terorismul politic. Specialiștii în domeniu, buni observatori ai fenomenului, au constatat că, în general, utilizarea sistematică a amenințării sau violenței în scopuri politice este încadrată în terorism politic. Este o tactică susținută de folosirea terorii organizate de către un stat, o mișcare, o facțiune sau de către un grup restrâns de indivizi. Terorismul politic nu este mult diferit de teroarea politică. Aceasta din urmă apare sub forma unor acțiuni izolate și, de asemenea, sub forma violenței de masă extreme, nediscriminatorie și arbitrară. Teroarea de acest tip nu este nici sistematică, nici organizată și este adesea greu de controlat și crează premise favorabile acțiunilor teroriste.

Potrivit opiniei majorității analiștilor, terorismul politic poate fi clasificat în trei tipuri: teroarea revoluționară, teroarea ne-revoluționară și teroarea represivă.

Teroarea revoluționară poate fi definită ca utilizarea unei tactici sistematice de violență teroristă, cu scopul de a genera o revoluție politică. Teroarea revoluționară este întotdeauna practică de un grup. Revoluția cât și folosirea terorii sunt justificate de către protagoniștii lor printr-o ideologie sau un program, au lideri capabili să mobilizeze oameni. Caracteristica de bază a acestui tip de terorism constă în faptul că se manifestă prin acte de violență inacceptabile social și politic. Asemenea acțiuni sunt întreprinse în mod deliberat pentru a crea un efect psihologic asupra unor anumite grupuri, cu intenția de a le schimba comportamentul și atitudinile politice, precum și asupra întregii populații pentru a fi susținuți.

Teroarea ne-revoluționară este un terorism practicat tot din motive politice, altele decât revoluția și reprimarea guvernului. Acest tip de terorism țintește obiective mai restrânse, cum ar fi determinarea guvernului să-și schimbe politica într-o anumită problemă, avertizarea sau pedepsirea oficialităților publice sau răzbunarea împotriva măsurilor luate de guvern, pe care teroriștii le consideră condamnabile.

Teroarea represivă reprezintă utilizarea sistematică de către teroriști a actelor de violență în scopul suprimării, anihilării, reprimării sau înfrângerii anumitor grupuri, indivizi sau forme de comportament nedorite de ei. Ea se bazează, în mare parte, pe serviciile unor agenții specializate ai căror membri sunt antrenați să tortureze, săucidă, să înșele etc. Totuși, în mod frecvent, acțiunile lor sunt îndreptate ulterior împotriva unor grupuri mult mai mari, de exemplu împotriva minorităților etnice sau religioase.

Terorismul de stat.

Din analiza cazurilor de terorism care au avut loc în decursul istoriei, specialiștii consideră că terorismul de stat se manifestă sub mai multe forme: oprimare, reprimare și terorism propriuzis. Oprimarea are loc atunci când privilegiile sociale și economice sunt refuzate unor categorii întregi de oameni, indiferent dacă aceștia se opun sau nu autorităților. Reprimarea poate fi considerată ca o amenințare cu sau fără folosirea coercițiunii împotriva opozanților sau potențialilor oponenți în scopul împiedicării sau slăbirii împotrivirii acestora față de autorități și politica pe care acestea o desfășoară. Terorismul, în acest context, înseamnă folosirea unui act deliberat de violență sau amenințarea cu aceasta pentru a crea teamă sau supunerea

victimei sau a opiniei publice. Se apreciază că orice guvern din lume folosește o formă sau alta de reprimare politică. Multe folosesc pe scară largă reprimarea întrucât aceasta s-a dovedit a fi un instrument eficient de modelare a grupurilor de interese din cadrul mass media, a partidelor politice și, prin intermediul lor, a ideilor și atitudinilor cetățenilor. De asemenea, în perioada anilor șaptezeci-optzeci, s-a acreditat ideea potrivit căreia tacticile și strategiile specifice terorismului au devenit parte integrantă a instrumentelor de politică externă a statului modern. Contextul politic internațional al aceluși timp au favorizat statele și sprijinitorii lor să refuze etichetarea propriilor acțiuni drept terorism, preferând termeni mai neutri cum ar fi "diplomație coercitivă", "descurajare nucleară" și "ajutor acordat unui stat prieten în vederea asigurării securității sale interne".

Reprimarea este un stil coercitiv și deseori secret de guvernare. Cu cât este mai folosită de un guvern, cu atât acel guvern se dovedește a fi mai nesigur. Terorismul în scopul supunerii populației este forma cea mai extremă de reprimare de stat. Dacă acțiuni ca arestările arbitrare, cenzura presei și interzicerea demonstrațiilor, a sindicatelor și a grevelor pot fi definite ca metode de reprimare, atunci asasinările și arestările secrete, urmate de tortură, mutilare și posibil chiar moarte sunt considerate ca terorism în scopul supunerii populației.

În cadrul acestui tip de terorism sunt incluse și sintagma "state teroriste". Unele state au acordat și acordă sprijin organizațiilor teroriste, deși ele nu pun la cale și nu dirijează anumite operațiuni. În afară de statele care au încurajat terorismul în confruntarea, menționată mai sus, care a avut loc într-o lume bipolară de putere, o serie de state din lumea a treia au sponsorizat activități teroriste, îndeosebi în anii șaptezeci – optzeci. Dacă acuzele reciproce cu terorismul, la nivelul marilor puteri, se pierdeau în ansamblul sloganurilor cu scop propagandistic, etichetările la adresa celorlalte state nu au deranjat iar în fața probelor au și recunoscut cu ușurință. Așa au fost Iranul cu Jihadul Islamic, Siria cu diferite grupări din Liban, Libia cu câteva grupări palestiniene "disidente" și egiptene. În contextul politico militar internațional actual și al spectrului amenințărilor la adresa securității naționale, regionale și globale, trebuie menționată și lista statelor teroriste întocmită de președintele american George Bush jr.

Terorismul religios fundamentalist. Problema violenței motivate de convingeri religioase este mai greu de rezolvat acum decât în trecut, din mai multe cauze. Amenințările cu uciderea ostaticilor sunt perfect credibile. Pentru fundamentalisti, "uciderea necredincioșilor" nu este considerată crimă. Amenințările cu autosacrificiul și gesturile ca atare sunt și ele verosimile pentru ei, din aceleași motive.

Reînvierea islamică din ultimile două decenii a sporit semnificația politică a islamismului într-o măsură rar întâlnită în timpurile moderne. În multe țări musulmane există un puternic sentiment anti-occidental și, în țări ca Iranul, Sudanul, Pakistanul, s-au făcut diverse încercări pentru reimpunerea legii islamice stricte. O altă trăsătură este intensificarea dușmăniei tradiționale între diversele forțe sectare musulmane și în special între cele două principale grupuri: suniții și șiiții. Schisma islamismului, între suniți și șiiți, a apărut după o revoltă din secolul al VII-lea. Convingerea că participanții la revoltă au fost martiri este tema majoră a šiismului – lupta forțelor binelui (SHIA) împotriva forțelor răului (anti-SHIA). Țelul lor este instaurarea unei cârmui drepte și a dreptății sociale prin martiriu și protest sub conducerea politică a imamului. Aceasta este principala diferență politică și juridică între majoritatea sunită și minoritatea șiiită.

Terorismul tip "VIGILANTE". Acest tip de terorism este menționat în literatura adresată specialiștilor ca fiind acțiuni teroriste întreprinse de un grup de teroriști sau de simpatizanți ai acestora pentru a-i apăra pe alți teroriști, ca un

paravan protector. A nu se confunda cu acțiunile teroriste care condiționează eliberarea, din închisorile autorităților, a unor căpetenii ale lor.

Psihologia teroristului

Convingerile teroriștilor. Acțiunile organizațiilor teroriste se bazează pe o interpretare subiectivă a realității care diferă de percepțiile guvernelor și societăților cu care se confruntă. Acțiunile teroriștilor nu sunt conduse de o motivație sau o hotărâre care să aibă la bază niște percepții corecte privind realitatea. Unul din obiectivele organizațiilor teroriste este să convingă opinia publică vizată să privească lumea așa cum o privesc ele. Sistemul de convingeri format din imagini, simboluri și mituri dominante contribuie la percepțiile și interpretările eronate care determină acțiuni și speranțe. Conținutul și originea convingerilor teroriștilor influențează motivația și strategia teroristă, reacția teroriștilor la politica guvernelor respective, precum și consecințele confruntărilor teroriste. Cadrul politic și social în care acționează organizația teroristă cuprinde un set de origini care este caracterizat de factori culturali specifici (istoria, tradiția, literatura, religia) care sunt transmiși membrilor unei societăți prin tipare de socializare și ideologii oficiale care sunt însușite în tinerețe, în perioada de formare a teroristului și care sunt în mod conștient acceptate . Sursele acestor convingeri pot fi și de natură internă. Situația în care acționează teroriștii este plină de tensiune și nesiguranță, făcând anumite convingeri să pară relevante, convingătoare și, totodată, persistente și greu de schimbat. Atât tensiunea psihică cât și angajarea, proprii terorismului, favorizează adoptarea unui set rigid de convingeri și inhibă flexibilitatea și deschiderea. În ceea ce privește ideologiile, teroriștii nu sunt autorii acestora, deoarece ei tind mai mult spre acțiune decât spre filozofie. Totuși, unii lideri ai teroriștilor au fost intelectuali și multe grupări, ca de pildă Facțiunea Armatei Roșii (din Germania anilor șaptezeci-optzeci), au petrecut o mare parte a timpului dezbătând probleme ideologice, deși această facțiune cunoscută și sub numele de Banda Baader-Meinhof (lideri fondatori, Ulrike Meinhof și Horst Mahler) a fost cea mai veche și cea mai violentă organizație teroristă în Germania de Vest a aceluia timp.

Condiția mentală a teroristului. Vârsta tipică a unui terorist este de 22-24 de ani. De aceea nu este de mirare că anumite caracteristici ale psihicului unui terorist sunt deseori atribuite adolescenței. Teroriștii simplifică frecvent problemele complexe, reducându-le la un clișeu alb-negru. Grupările teroriste sunt puternic intelectualizate, introspective și naive din punct de vedere politic în privința teoriilor lor. Teroristul trăiește un război fantezie, convins că se bucură de un sprijin larg din partea a numeroși adepți. Pe lângă frustrare, în psihologia teroristului mai există și autojustificarea și autolegitimarea, deoarece el crede, implicit, în dreptatea lui. Intoleranța, dogmatismul, autoritarismul și tratamentul brutal aplicat propriilor lui colegi care deviază de la linia trasată sunt toate manifestări comune mentalității teroriste. Pentru a-și afirma propria lor existență, acțiunilor teroriste li se conferă conotații simbolice care implică alegerea captivilor, a locurilor vizate, a armelor și a momentului de acțiune.

Resursele viitoare ale terorismului.

Nu se vor epuiza prea repede cauzele potențiale ale terorismului care, în opinia multor analiști, sunt: creșterea numărului populației, accentuarea sărăciei și criza de resurse; tensiunile rasiale și etnice; inflația și șomajul; tensiunile care apar între țările care "au" și țările care "nu au"; valurile de refugiați alungați de războaie și represii; imigranții care se deplasează din statele mai sărace către cele mai prospere, deseori aducând cu ei conflictele țărilor de unde provin; dezintegrarea structurilor tradiționale de autoritate; ascensiunea grupărilor religioase fundamentaliste agresive, defetiste sau a unor noi culte religioase.

Specialiștii din domeniul terorismului au identificat sprijinul acordat de către unele state, conflictele etnice și fanatismul religios ca fiind sursele cele mai probabile ale violenței teroriste în viitor.

Terorismul este un fenomen fără vârstă. El a început să degaje o nouă energie și să capete o nouă dimensiune. Noua energie s-a emanat odată cu apariția unei a doua generații de opozanți angrenați în conflicte tergiversate, a căror experiență psihologică neobișnuită și nemulțumire de-o viață au deplasat focarul și amploarea violenței politice, spre exemplu, în Orientul Mijlociu. Noua dimensiune este reprezentată de extremismul religios care a trecut în regiune într-o nouă etapă, mult mai amenințătoare, începând cu revoluția din 1979 din Iran. Acesta nu mai este exclusiv islamic.

<< Este foarte probabil ca reprezentanții tinerei generații care s-au format într-un climat de violență inter-grupuri și care s-au identificat cu mânia lor ... să fie tentați să devină membri ai organizațiilor care sunt adepte ale acțiunilor violente, în căutarea "cauzei lor drepte" >>, susține Rona Fields, psiholog de renume care a studiat impactul pe care îl are violența asupra copiilor din Liban, Israel, Irlanda de Nord, Africa de Sud.

Este evident că recenta avalanșă de atentate și atacuri la adresa trupelor israeliene nu este opera comandourilor lui Arafat (deși el a fost acuzat pentru aceste acțiuni de către Ariel Sharon) ci a unor tineri localnici care au crescut sub dominație israeliană aproape treizeci de ani și care acționează din proprie inițiativă. Așa se explică și asasinatul din Italia, din 2002, (a consilierului guvernamental care lucrase la programul de noi măsuri în domeniul muncii) revendicat de Brigăzile roșii, ca semnal ce a dorit să-l dea pentru a marca apariția unei noi generații a acestei grupări teroriste.

După părerea psihologilor, există cel puțin un cumul de patru factori care dau continuitate terorismului și contribuie la apariția teroriștilor în rândul unei generații care nu au cunoscut altceva decât vărsarea de sânge și vrajba, fenomen cunoscut sub numele de "reîntinerirea violenței", și aceștia sunt:

- un mediu dominat de conflicte face dificilă desfășurarea unui proces normal de educație la nivelul școlii, în cadrul familiei sau al societății, astfel încât să se poată reprima instinctele de agresivitate la copii. De aceea, aceste instincte se dezvoltă necontrolat și sunt stimulate mai departe de violență;
- cei care cresc în medii tensionate de conflicte ajung să considere violența un mijloc justificat de exprimare;
- noua generație se consideră nevinovată de izbucnirea conflictului și de aceea o victimă se bucură de anumite drepturi în lupta pentru supraviețuire;
- a purta armă sau a fi cooptat în forțele milițiilor este un simbol al bărbăției.

Iată deci că terorismul este un fenomen complex, cuprinde o gamă largă de motivații pe care societatea umană, civilizațiile nu sunt în măsură să le dea un răspuns, încă mult timp de acum încolo. Mai mult, datorită formelor lui de manifestare – asupra unor persoane nevinovate, acțiuni violente, deosebit de feroce și imprevizibile -, nici nu există prea mare disponibilitate de a se apleca asupra fondului motivației lui, pentru a se găsi în timp o rezolvare.

În fața unei asemenea situații, statelor nu le rămân altceva de făcut decât să-și adopte măsuri corespunzătoare în cadrul strategiilor lor de securitate națională și să colaboreze între ele pentru a face față acestei amenințări majore care, așa cum am văzut, rămâne o permanență în viața popoarelor și a căpătat deja caracter internațional.

București, 09.09 2004

Materialul a apărut în ziarul JURNALUL NAȚIONAL, în suplimentul de colecție, din data de 13 septembrie 2004